

Király Péter

Göttingen eResearch Alliance

Gesellschaft für wissenschaftliche Datenverarbeitung mbH, Göttingen

peter.kiraly@gwdg.de

A magyar népzenei adatok története és a (digitális) archiválás lehetőségei

Bolya Mátyás. *Információelmélet és népzene kutatás. Rendszeralkotás, nyilvántartás, digitális archívum.* Budapest: MTA BTK Zenetudományi Intézet–L'Harmattan Kiadó, 2019. ISBN 9786155167171. 348 oldal.

Bolya Mátyás népzeneész és az MTA BTK Zenetudományi Intézete (MTA BTK ZTI) népzenei archívumának vezetője. A szóban forgó kiadvány doktori disszertációjának¹ könyvváltozata.

A kötet két szorosan összefüggő témát jár körül: milyen tulajdonságai vannak a magyar népzene archivált forrásbázisának (a könyvben ezt főként a szerző munkahelye reprezentálja), és hogyan próbálták ezt a forrásbázist rendszerezni az elmúlt bő száz évben a magyar népzene legjelentősebb kutatói annak érdekében, hogy forráskiadványokban és monográfiákban közreadják a „magyar népzene”-t. Az idézőjel azért teszem ide, mert, mint a könyvből kitűnik, a népzene fogalma alatt még Bartók és Kodály sem pontosan ugyanazt értette, az utánuk következő nemzedékek, a külföldi szakirodalom pedig újabb, esetenként a magyar kutatásban kevésbé érvényesülő szempontokat is felvetett. A könyv nyolc oldalon keresztül tárgyalja a definíciós kísérleteket. Ízelítőül néhány olyan szempont, melyekkel egyes kutatók lehatárolták a maguk kutatási területét: muzikológiai megközelítéssel koncentrálnak az esztétikai szempontok alapján meghatározott tiszta forrásra (kihagyva például a műzenei hatásokat), vagy antropológiai megközelítéssel azt tárjuk fel, hogy milyen zene volt használatban a kijelölt társadalmi rétegben; csak a hagyományos gyűjtéssel felvett adatokkal dolgozzunk, vagy vonjunk be kevésbé pontosan adatolt történeti forrásokat (melyek például kéziratos énekeskönyvekben maradtak fenn); csak az énekelt dalokat, vagy a hangszeres zenét is elemezzük. Bolya saját népzene-felfogásának meghatározását három és fél oldalon fejt ki (31–34), amely benyomásom szerint a népzene-t összetett társadalmi-kulturális jelenségnek tekinti, melynek a tulajdonságai helyenként illékonyak, és amelyre jellemző a folytonos változás, ezért „a népzene a gondolati modellben meghatározott, idealizált környezetben ritkán lelhető fel”. (33.)

¹ Bolya Mátyás, *Információelmélet és népzene kutatás: A magyar népzenei rendszerezés és nyilvántartás vizsgálata adatbázis szemlélettel. Doktori értekezés.* (Budapest: Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, 2018), VIII, 310 oldal. Elérhető a Zeneakadémia dokumentumtárában: https://apps.lfze.hu/netfolder/PublicNet/Doktori%20dolgozatok/bolya_matyas/disszertacio.pdf.

Ez a fajta szemlélet tökéletesen megfelel annak az archivátori megközelítésnek, ami abban segít, hogy az elődök eltérő szemléletmódjából fakadó gyűjteményi szabálytalanságokat megfelelően kezelni tudjuk.

A szerző ezután a népzene gyűjtés kezdeteit vázolja, majd jó száz oldalon áttekinti a gyűjtött anyag rendezésének történetét. Számomra érdekes módon az derült ki, hogy Bartók, Kodály, Járdányi Pál, Vargyas Lajos és mások mind-mind némileg máshol húzták meg a népzene határait, másrészt ennek megfelelően más és más szempontokat vontak be az elemzésükbe.

Az MTA BTK ZTI népzenei gyűjteményi egységeit (mint a magyar népzenei kutatások legfontosabb forrásbázisát) a szerző egy kétdimenziós ábrával szemlélteti (103–104), melyen egyfelől megkülönbözteti a népzene három nagy csoportját – hangszeres; vokális, nem strófikus (siratóénekek, mondókák, gyerekjátékok); vokális strófikus –, illetve a gyűjtött anyag részeit (hangfelvételekkel is rendelkező Bartók- és Kodály-rendek; későbbi hangfelvételekkel kiegészülő helyszíni dallamlejegyzések; hangfelvétel nélküli lejegyzések és feldolgozatlan anyag). Az anyag, vagyis a dallamok száma folyamatosan nőtt. Bartók és Kodály közös, 1913-as programalkotó tervezete 5500 dallammal számolt, a Bartók-rend (amit 1940-ig épített) 13 500 tételt, a Kodály-rend (1958) 30 ezret, a jelenlegi gyűjtemény pedig hozzávetőlegesen 250 ezret tartalmaz.

Fontos kitérni egy terminológiai problémára. A népzene kutatás „rend”-nek nevezi a rendszeralkotási kísérletek eredményét, amelyek egyszerre elméleti konstrukciók és tényleges gyűjteményrészek. A könyv (követve a szakirodalmat) a rend, rendszer, illetve rendszerezés, rendezés szavakat szinonimaként használja. Közgyűjteményi háttérrel rendelkező recenzensként a könyv (és feltehetően a népzene kutatás) terminológiája néhány más ponton is szokatlan. Ilyen például a szemléletes „forráslánc” kifejezés, ami párhuzamba állítható a filológia stemmájában szereplő egyes leszármazási ágakkal, de annál némileg szűkebb fogalom. A forráslánc esetében a másolás lényegében a gyűjteményen belül jön létre a feldolgozás részként. Első eleme (vagyis az adat fő forrása) szerencsés esetben a helyszíni hangfelvétel, amiről egyfelől dallam- és szöveglejegyzés, másfelől archivált hangfelvétel készül. A forráslánc további tagjai a további másolatok és a publikációk. Némely esetben egyéb forrás hiányában (vagy netán a forrás megsemmisülése okán) 19. századi kiadványok (az első népzene gyűjtők publikációi), illetve kéziratok énekeskönyvek jelentik a forráslánc első elemét, vagyis az elsődleges forrást. Egy másik ilyen terminológiai sajátosság, hogy a Népzenei Gyűjtemény „leltári gyűjtemény” néven a hangfelvétel nélküli helyszíni lejegyzéseket illeti. Bolya dokumentálja a forráscsoportokat, illetve azok történeti változásait. Sajnos a számokat illetően sok a bizonytalanság, ezeket Bolya igyekszik transzparenssé tenni. Alaposságára jellemző a következő megjegyzés: „... de figyelemre méltó, hogy a Zenetudományi Intézet kézikönyvtárában található példányban ezt az adatot valaki ceruzával ~29 000-re javította...” (106, 103. jegyzet).

A következő fejezet (*A népzenei rendezés gyakorlata*) a népzenei rendszeralkotás történetét, és az egyes rendszerek módszertanát vizsgálja. A könyv alapján az a benyomásom, hogy egyik rendszeralkotó sem volt képes pontosan felmérni a saját (vagy csapatuk) teljesítőképeségét, ezért szükségszerűen ezek mind csonka vállalkozások. Bolya pontosan adatolja ezeket a vállalkozásokat, felmérve egyrészt eredményüket, az archívumban őrzött anyagokat, másrészt cikkeik, levelezésük, sőt nem egy esetben

egykori munkatársakkal folytatott interjúk alapján feltárva a munkafolyamatot, a döntések elvi-gyakorlati háttérét. A rendszerek elsősorban valamilyen nyomtatott kiadvány előtanulmányaiként szolgáltak, de némelyikük a pusztán elvi szintű megközelítésmód mellett a fizikai gyűjtemény tényleges rendszerezését is magával vonta. Vannak kutatók, akik lineáris rendezést tűztek ki célul, mások többdimenziós, nem bináris, hanem egymást átfedő „felhőkben” vagy „dallambokrokban” gondolkodtak. A rendszerek a dallamok tulajdonságaiból indultak ki, de a rendszerezők nem ugyanazokat a tulajdonságokat használták. A főbb tulajdonságok a ritmus (pl. ritmika, pódia, metrika, tempo), dallam (pl. hangkészlet, hangterjedelem, hangnem), szöveg (rendezettség, szótagszám), forma (pl. motívum, periódus, refrén), illetve egy magasabb rendű tulajdonság, a stílus. Az egymásra következő rendszerezések sokszor finomítják vagy újragondolják elődeik szempontjait, de esetenként akár teljesen új rendszert is alkothatnak. A rendszeralkotás hosszú folyamat, és néha az alkotó elképzelései menet közben változhatnak. Nevezetes példája ennek, hogy Bartók csak Kodály hatására tulajdonított a ritmikának a saját eredeti elképzeléseinél jelentősebb szerepet a rendszerezésben, aki viszont – egy Bolya által idézett levélrészlet tanúsága szerint – néhány évvel később már kritizálta ezt a szempontot. (A szerző nem tér ki rá, de számomra a kötet egyik legváratlanabb információja az, hogy ez a levélrészlet angol nyelvű. Miért írt vajon Kodály Bartóknak angolul? Az idézet forrásául szolgáló Eősze László-tanulmány és más források alapján bontakozik ki egy tipikusan 20. századi történet. Bartók és felesége 1940-ben kimennek az Egyesült Államokba, de Bartók első házasságából származó fia, Péter, tanulmányai miatt Magyarországon marad. 1941. december 11-én Magyarország hadat üzen az USA-nak, Bartók Péter december 22-én megy apja után. Kodály december 20-án írja a levelét, hogy azt Péter magával vihesse, és azért angolul, hogy ha esetleg az amerikai hatóságok ellenőriznék, ne kobozzák el gyanús dokumentumként. Péter végül kalandos út után csak áprilisban találkozik apjával, és ekkor adja oda a levelet. Az óvatosság nem volt megalapozatlan. Bartóknak egy nagyjából ugyanabban az időszakban, 1941 vége felé kelt levele fennakadt az angol cenzúrán, azt a hatóságok visszaküldték a feladónak, és Kodály majd csak 1950-ben kapta meg a Bartók-hagyatékot kezelő ügyvédtől.)

A megszületett rendszerek sok mindenben különböznek egymástól. Bartóké igyekezett felölelni a teljes (akkor ismert) anyagot, de használata nehézkes, mivel „az eligazodáshoz tökéletesen ismerni kell Bartók eredeti elképzeléseit” (128). Kodály rendszere jóval egyszerűbb, és ez is a teljes (akkor már 30 ezres) forrásanyaggal dolgozott. Járdányi Pál a Kodály-rendet fejlesztette tovább, de ő inkább tipikus példákat ragadott ki és nem törekedett minden dallam besorolására. A könyv ezen a ponton sajnos nem adja meg az egyes rendezések alapján készült adatbázisokat, ugyanakkor utal számítógépes feldolgozásukra. Általában is jellemző, hogy néhány kivételtől eltekintve nincsenek URL-ek a főszövegben és a lábjegyzetben, még akkor sem, ha kimondottan utal ezek meglétére (pl. „Ezt a formátumot használja a típusrend legújabb internetes publikációja is [*Magyar népdaltípusok példatára*].” [140, 128. jegyzet]). A linkek ehelyett a bibliográfiában találhatóak, ugyanakkor a főszöveg és az adatbázis kapcsolata néha még a fejezetek közti lapozgatással és a bibliográfia tanulmányozásával sem világos. Bereczky Jánosnak az új stílusú dallamokat illető rendszerével kapcsolatban rekordazonosítókról, fájlnevekről és fájltranszferről is szó van, de sem a bibliográfia,

sem a névmutató alapján nem találni nyomát az adatbázis elérésének. A rendszerek ismertetése után infografikák szemléltetik az egyes rendszerek által lefedett területeket a gyűjteményrészek és a népzenei kategóriák szerint. Megjegyzendő, hogy ezekről az ábrákról hiányzik az adatmennyiségre vonatkozó információ, így nem világos, hogy a színek és geometriai formák által lefedett területek aránya pusztán jelzésértékű, vagy tényleg megközelítően pontos arányokat jelöl-e (ami a recenzens elvárása az ehhez hasonló infografikákkal szemben). A fejezet végén viszont egy remekül használható, a rendszerek genealógiáját megvilágító infografika áll.

A számítógép és népzene kutatás című fejezet a számítógépes alkalmazások történetét vázolja fel. A szerző, ha lehet, itt még az előzőeknél is alaposabb forráskritikával jár el, abból következően, hogy nagyon kevés tényszerű információ maradt fenn. A csekély számú megjelent tanulmány és információmorzsa sok esetben inkább vágyálmokat, terveket közöl, mint tényleges eredményeket. Egy jellemző részlet: „[...] Halmos István adatlapján azt olvashatjuk, hogy tagja a ZTI számítógépes népzene kutatással foglalkozó munkacsoportjának. Nem tudjuk, hogy hivatalosan létezett-e ilyen munkacsoport az intézetben.” (165.) Bolya a források körét tágítandó interjúkat is készített néhány egykori szereplővel, s ezek segítenek megvilágítani az intézménytörténet eme elhanyagolt fejezetét. Annyi megállapítható, hogy feltehetően más intézményekhez hasonlóan az informatika anyagi, tudományos és menedzselési okok miatt is másodrendű szerepet kapott, az informatikusokat (nevezzük most így mindazon szakmák művelőit, akik számítástechnikával foglalkoznak) rövid ideig, általában csak pályájuk kezdeti szakaszában sikerült megtartaniuk. Emiatt a fejlesztések nem épültek egymásra, sokszor alakult ki stagnáló fázis, illetve az új lehetőségeket alkalmasint túlinterpretálták, és többet vártak tőlük, mint amennyi reálisan elvárható lett volna. A dokumentáció hiányára és az egyik ilyen fellángolásra kiváló példa Víg Rudolf lyukkártyás gyűjteménye, ami a disszertáció írása közben bukkant fel egy egykori résztvevő, Valis Éva adományának köszönhetően. Megjegyzendő, hogy Víg Rudolf fia, Víg Mihály is folytatott cigánynépzene-gyűjtést,² talán érdemes lenne őt is meginterjúvolni, hátha további adatokkal szolgálhat a lyukkártyákkal kapcsolatban.

Az adatbázis-szervezés akadálypályáján című alfejezet általános szintre emeli a tapasztalatokat, és a néprajzi adatbázisok története alapján néhány fontos következtetést von le az elakadt fejlesztések okairól. Ezt a részt bátran lehet ajánlani a közgyűjteményi digitalizációs projektek döntéshozóinak, Bolya tanácsai segíthetnek elkerülni néhány szóba jöhető csapdát. A fejezet vége a ZTI online publikációs stratégiájával foglalkozik, benne a következő, számomra meglepő mondattal: „Már nem csak néhány szakértő kíváncsi egymás véleményére, komoly igényeket támasztanak például a felsőoktatásban tanuló diákok, a múzeumpedagógusok, az interdiszciplináris beállítottságú gondolkodók stb.” (103–104.) Sajnos, az állítást nem támasztja alá semmilyen adattal, így eldönthetetlen, hogy a szerző (és a recenzens) kívánságáról vagy tényleges folyamatról van szó. Ezzel együtt a vázolt publikációs stratégia akár kutatói-

² Marton László Távolodó, „»Ami közelebb hoz« (Víg Mihály),” *Magyar Narancs*, 1998. szeptember 10., https://magyarnarancs.hu/film2/ami_kozelebb_hoz_vig_mihaly-57640. A gyűjtés menetéről anekdotikusan beszámol a résztvevő, Dénes József. (*A Szökésben* eredetileg, de már a szerző halála után jelent meg a <http://szokesben.blogspot.com/2012/> URL-en, majd rövidítve könyv alakban is [Budapest: Jaffa Kiadó, 2016]).

archivátori életműprogramnak is beillik, teljesülése nagyon fontos hozzájárulás lenne nemcsak a népzene-történeti infrastruktúrához, de az egész online kultúrához. Egy megjegyzést azonban tennem kell. A tervezett platform egyik fejlesztési pontja így hangzik: „DOI-azonosítási lehetőség az adathierarchia bármely pontján.” (190.) Több fajta DOI szolgáltatás létezik (pl. Crossref, DataCite), de közös tulajdonságuk, hogy egyik sem kimondottan olcsó. Viszont a DOI mellett léteznek más elosztott és nem elosztott perzisztens azonosító rendszerek, melyek olcsóbbak, így működési modelljük fenntarthatóbb.³ Javasolnám egy hibrid modell alkalmazását: DOI-t olyan adatpontokhoz, ahol fontos a metaadatok központi adatbázisban való megjelenése, és egyéb azonosítót ott, ahol elsősorban az adatpont helyének meghatározása a lényeges.

Az utolsó fejezet (*A nem zenei információk*) azokat a főbb metaadattípusokat tárgyalja melyek nélkül nem lehet kontextusba helyezni a dallamokat, s melyek nélkül elképzelhetetlen lenne számos kutatási irány, például a dialektusok térbeli elterjedésének, az interetnikus hatásoknak, a tánc és zene kapcsolatának, társadalmi szerepének vizsgálata. Bolya ezen belül két nagy csoportot vizsgál: a helyet, időt és személyeket leíró, azonosító adatokat, illetve az úgynevezett járulékos adatokat, ide sorolva a helyszínen gyűjtött további információkat és az archívumi nyilvántartás azonosítóit. (Mellékesen említendő, hogy a fogalmazása kissé pontatlan, hiszen az adatokhoz nyilvánvalóan lehet további, elsősorban az adat tartalmát jellemző, de nem a helyszínen gyűjtött, hanem a kutatás későbbi pontjain hozzáadott járulékos adattípusokat rendelni, sőt néhány ilyen ő maga is felsorol a 204. jegyzetben, mint „egységes angol nyelvű tematikus fogalomtár”, illetve néprajzi fogalmak polihierarchikus thesaurusát.) Ahogy más fejezetek esetében, úgy itt is feltár olyan, nemcsak a saját archívumára vonatkozó tanulságokat, amelyek egyéb közgyűjtemények praxisában is alkalmazhatók, különösen *Az adatkezelés hibái* részben. Néhány ilyen példa: „az archívumot fejlesztő szakember [...] kénytelen a terület szaktekintélyeit az elmúlt évtizedek archiválási gyakorlatának hibáival szembesíteni” (196); „a számítógép csupán egy eszköz, az érték a jól dokumentált adat” (uo.); „[a]z archívumi személyzet leépítésével és átlagos szak-képzettségének csökkenésével párhuzamosan csökken a dokumentálásra fordított idő is. A tapasztalat szerint a dokumentáció helyét előbb-utóbb átveszi a mindennapi rutin, az emberi emlékezet és a szokásjog.” (198.) Legalább ilyen fontosnak tartom a számvetést az archívumi és kutatói szemlélet különbözőségével, valamint az ebből fakadó eltérő prioritásokkal, például ami az anyag referálására vagy szervezésére vonatkozik. Néha megесik más területeken is, hogy a kutatásokkal kiérdemelt tekintély túlzott tisztelete akadályozza az archívumi gyakorlat korszerűsítését. A helymeghatározást illető részeknél a szerző elsősorban két alapproblémára koncentrálna: 1) mit tekintünk történeti-földrajzi referenciapontnak (a korábbi, elsősorban az 1913-as helynévtárra való hivatkozási móddal szemben a térképi geokoordináták, illetve az ezt kiegészítő adatbázisba szervezett és a térképi ábrázolással együttműködő, időpontokhoz kötött névváltozatok használata mellett érvel); 2) hogyan ábrázoljuk a dialektusterületeket (van-e meghúzható határuk, hogy kezeljük a vegyes, vagy tisztázatlan területeket). Ez utóbbira négy online térkép módszerét elemzi, de sajnos a máshol is alkalma-

³ A közgyűjteményekben használható perzisztens azonosítók kurrens összefoglalását lásd Lukas Coster, „Persistent Identifiers for Heritage Objects,” *Code4Lib Journal* Issue 47, (2020), <https://journal.code4lib.org/articles/14978>.

zott gyakorlat, miszerint internetes forrásokra csak a bibliográfia hivatkozik, kissé kényelmetlenné teszi ezen rész használatát, különösen Bolya saját maga készítette térképe esetében, ahol nem adott meg egy rövid URL-t, hanem egy gyakorlatilag begépelhetetlen hosszúságú Google Maps-linket (a térkép címe „A magyar népzenei dialektusterületek kísérleti térképe” nem ad találatot a Google keresője, az URL pedig még a disszertációból sem másolható ki). Ugyanebben a fejezetben bukkan fel egy érdekes és a *Digitális Bölcsészet* folyóirat számára különösen figyelemreméltónak ígérkező hivatkozás Borsos Balázs kutatására, aki a kilenckötetes *Magyar néprajzi atlasz* adatait szervezte adatbázisba, majd ezeken végzett klaszteranalízist (az egyik első, nagyobb lélegzetű magyarországi digitális bölcsészeti munka – bár készítői természetesen nem is nevezhették ennek – Bácskai Vera és Nagy Lajos 1984-es műve, a *Piackörzetek, piacközpontok és városok Magyarországon 1828-ban*,⁴ mely szintén a klaszter- és faktoranalízis segítségével végzett térszerkezeti elemzést). Bolya hivatkozik ugyan Borsos kétkötetes művére, de nem tudjuk meg, hogy az adatbázis elérhető-e valahol. Bolya érdekes módon sem itt, sem a nevekről szóló szakaszban nem tér ki a Nemzeti Névtérre,⁵ ami számos itt felvetett problémára (pl. a települések név- és státuszváltozásának kezelése, adatmegosztás, a nevek és névhordozók elválasztása) megoldást nyújt. Bár a szolgáltatás béta verziója csak a könyv előszavának kelte előtt néhány hónappal indult, Ungváry Rudolf és Szakadát István publikációi és előadásai⁶ jó néhány évvel ezelőtt ismertették a tervezett szolgáltatás jellemzőit.

A fejezet az információhordozót illető gondolatokkal zárul. A szerző mindenképp előtt igyekszik tisztázni az adat jelentését, ami a korábbi kutatásokban és archiválási gyakorlatban természetesen összekeveredett az információhordozóval és néha a típussal is. Bolya adatnak a bekövetkezett zenei folklóreseményt tekinti, és ennek alapján különíti el az adat egységét az azt hordozó anyagtól. Bár ez az olvasónak 2021-ben triviálisnak tűnhet, ha arra gondolunk, hogy a metaadat-kezelés szempontjából sokkal nagyobb lehetőségekkel bíró könyvtári világban sem következett be az évtizedek óta várt működőpontú, FRBR-alapú katalogizálási gyakorlat, akkor nem csodálhatjuk, hogy Bolya oldalakon keresztül érvel megközelítése mellett rámutatva korábbi meghatározások pontatlanságaira. Apropó pontatlanság – a 234. jegyzetben ezt olvashatjuk: „1950 és 2000 között gyakorlatilag megtízszereződött a gyűjtött anyag”, ezzel szemben a 105. oldalon szereplő, az adatmennyiség változásait ismertető táblázatban 1950-re vonatkozóan 29–35 ezret (lásd az idézett minuciózus 103. lábjegyzetet), 2014-re kb. 250 ezret, a 106. oldalon található grafikonról 2000-re 200 ezer alatti (180–190 ezer) számot olvashatunk. Akármerről nézzük, a növekmény mindössze hat és félszeres.

⁴ Bácskai Vera és Nagy Lajos, *Piackörzetek, piacközpontok és városok Magyarországon 1828-ban* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1984).

⁵ Nemzeti Névtér, hozzáférés: 2021.01.24, <http://abcd.hu/>.

⁶ Ungváry Rudolf, „A névtér, mint kulturális szükséglet: A nemzet aggregátor kitüntetett feladata,” *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás* 59, 8. sz. (2012): 320–326, http://epa.oszk.hu/03000/03071/00057/pdf/EPA03071_tmt_2012_08_320-326.pdf; Szakadát István „Magyar Nemzeti Névterek” című előadása a *Networkshop 2016* konferencián: 2016. április 1. <http://kifu.videotorium.hu/hu/recordings/13009>, újabban: Szakadát István, „A névterekről általában,” *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás* 67, 1. sz. (2020): 1–11, http://epa.oszk.hu/03000/03071/00136/pdf/EPA03071_tmt_2020_01_001-011.pdf.

Bolya tipológiát épít az információhordozók és tartalomtípusok szerint. A gyűjteményi egységek fizikai tárolását (pl. könyvtár, kéziratár, hangtár) is adatbázisnak, nevezetesen analóg adatbázisnak tekinti – ami számomra meglehetősen, ugyanis nem ismerem olyan adatbázis-definíciót, amely nem foglalja magába a digitális kezelési aspektusát. Nem látom át, hogy a meghatározás ilyen kitágítása milyen elméleti vagy gyakorlati előnyökkel járna, és a könyv sem szolgál erre magyarázattal. Ha mindenképpen kategóriát kell keresnünk, akkor a népzenei archívum anyagára szerencsésebbnek tartanám az adattár megnevezést, amit egyaránt használnak digitális és analóg gyűjteményekre (pl. a *Magyar Nemzeti Múzeum Régészeti Adattára*⁷). Digitális adatbázisok tekintetében megkülönböztet statikust, dinamikus és integráltat (ez utóbbira a „Harvested web content”-et hozza fel példaként, amit érdemes lett volna bővebben kifejteni).

A fejezet az azonosítóra vonatkozó gyakorlati útmutatóval zárul. Bolya értelmezésében az azonosítónak szemantikai jelentést kell hordozniuk. Ennek megvan a maga gyakorlati haszna (erre hoz is példákat), ugyanakkor némileg ellentmond annak a könyv több pontján hangoztatott elvnek, hogy a fájlokat a metaadatokkal együtt kell tárolni – ugyanis ha ez a feltétel megvalósul, akkor a szemantikai rétegnek felesleges az azonosítóban is megjelennie. Bár Bolya nem reflektál rá, de látnunk kell, hogy ez egy régi vita, és például az XML-alapú metaadatsémák általában beszélő neveket használnak (pl. `dc:title` vagy `ead:agencyname`, ahol már a névből ki lehet következtetni a jelentést), mások, például a Wikidata, egyszerű sorszámokat (pl. Q235858 a „népzene” azonosítója, ami semmiféle szemantikus viszonyban sincs a sorszámát tekintve előtte álló Q235857-tel, ami Portugália Szent Erzsébet portugál királynőt, II. András dédunokáját jelöli). A sors fintora, hogy a példaként szerepeltetett azonosító (MTA_BTK_ZTI_Mg_00345) előtagja a megjelenés óta valószínűleg elavult, és az újabb direktíváknak megfelelően le kellene cserélni ELKH-ra.

Egy tévedésre hadd hívjam fel a figyelmet. A 256. lábjegyzetben ez olvasható: „Egyre gyakoribb azonban e logikus sorrend megsértése, talán a kiemelés céljával: www.btk.mta.hu.” A domainnevek jelenlegi rendszerét még a világháló főbb szabványainak kifejlesztője, Tim Berners-Lee határozta meg, attól nem tanácsos (nagy vonalakban: el sem lehet) eltérni, tehát ez nem a magyar tudósok felelőssége. A dolog iróniája, hogy Berners-Lee azóta megbánta a döntését, és jelenleg jobbnak látná a nagyobbtól a kisebb felé haladó rendezést.⁸

A könyvet a további kutatási tervek felsorolása, forrásjegyzék, terjedelmes függelék, képek és táblázatok jegyzéke, valamint név- és tárgymutató zárja.

Összességében nagyon fontos és mindenképpen hiánypótló könyv az *Információelmélet és népzene kutatás*. Leginkább egy ritkán művelt dokumentumtípusra, a levéltári ismertetőre⁹ emlékeztet, mely a levéltár leendő felhasználóját (a kutatókat, de a levéltárosokat is) bevezeti egy adott levéltár szövevényes történetébe, és is-

⁷ *Magyar Nemzeti Múzeum Régészeti Adattára*, hozzáférés: 2021.01.24, <https://mmm.hu/hu/gyujtemenyek/central-database/regeszeti-adattar>.

⁸ Például „Interview with Tim Berners-Lee,” *Impact Lab*, <https://www.impactlab.com/2006/03/25/interview-with-tim-berners-lee/>.

⁹ Például *Budapest Főváros Levéltára*, szerk. Kenyeres István és Sipos András, *Levéltárismerető 2* (Budapest: Budapest Főváros Levéltár, 1997).

merteti az egyes gyűjteményrészek jellemzőit, illetve kutatási segédleteit. A könyv azonban túlmegy ezen a kereten, és felvázolja az archívum digitális fordulatának jelenleg látható kritériumait, problémáit, megoldási javaslatait. Nagyon hasznosnak tartanám, ha e könyv kedvet csinálna más közgyűjtemények munkatársainak ahhoz, hogy hasonló, a korabeli változó szempontokat és a digitalizálás során figyelembe veendő tényezőket egyaránt feltáró metaadat-történeti kutatásokat végezzenek. Főleg azokban az intézményekben járna ez nagy haszonnal, ahol a gyűjteménytörténet hasonlóan jelentős mértékben befolyásolja a kutathatóságot és a digitalizálást, illetve amelyeket a ZTI archívumához hasonlóan eddig elsősorban csak a szűkebb szakterület kutatói ismertek és aknáztak ki.

Ki kell emelni a kötet gondozását, különösen a példás tipográfiát, ezen belül is főként a margináliákat és a *Forrásjegyzék* betűmutatóit; régen olvastam ilyen szépen szedett könyvet (a tipográfia Szalay Éva munkája). A kiadó nyelvi lektort is alkalmazott Lehotka Gábor személyében. A kiadással kapcsolatban két dolgot látok problémásnak. A terjedelmes függelék miatt a *Forrásjegyzék* nem esik kézre, szerencsésebb lett volna a könyv végére, közvetlenül a mutatók elé tenni, illetve a (Demeter Gitta által készített) infografikák színesben jobban érvényesültek volna.

A kötet hátránya – noha ismereteim hiányában nem tudom megítélni, hogy a szöveget vagy a népzenei archívum gyakorlatát kell-e kritizálnom –, hogy nagyon kevésbé reflektál a saját, szűken vett világán kívül eső fejleményekre. Többször is felbukkan az 1964-es *International Folk Music Council* konferencia, de annak ellenére, hogy a szervezet azóta is aktív (2019-ben volt a 45. konferenciája az 1983-ban *International Council for Traditional Music*ra átnevezett szervezetnek), úgy tűnik, hogy a későbbi fejlemények nem gyakoroltak jelentős hatást az archívumra. A korai, még Bartók által követett példák kivételével szinte egyáltalán nem szerepel a könyvben az, hogy más európai országokban milyen alapon dolgozták fel a népzenei, vagy hogy egyáltalán feldolgozták-e. A kötetben nem látszik sok nyoma annak, hogy más zenei archívumok (pl. zenei könyvtárak, kottatárak, zenekiadók) hogyan működnek, milyen rendszereket építettek, milyen adatbázis-szerkezetet és milyen szabványokat használnak, holott részben legalábbis hasonló problémákat kell megoldaniuk. Néhány könyvtártudományi írás található ugyan a forrásjegyzékben, de érzésem szerint több fontos párhuzam hiányzik, például az egységes besorolási adatokra vonatkozó bővítés, magyar nyelven is elérhető irodalom és szabványcsalád, amit az adatbázis-tervezés során lehetne hasznosítani. A személynevek problémájára a levéltári világban is találni megoldást (pl. *Encoded Archival Context*).¹⁰ Az idő kódolására minden közgyűjteménytípusnak megvan a maga – esetenként mind a formalizáltság jellegében, mind szemantikájában eltérő – eljárása, most csak egy W3C-ajánlásra hívom fel a figyelmet: *Time Ontology in OWL*,¹¹ amely különösen a bizonytalan dátumok kódolásához adhat hasznosítható ötleteket. A szöveg és a forma jellemzőinek feltárásához érdemes lenne az irodalomtörténeti megközelítéseket is figyelembe venni, például a Horváth Iván és munkatársai által készített *RPHA (Répertoire de la poésie hongroise*

¹⁰ Encoded Archival Context for Corporate Bodies, Persons, and Families (EAC-CPF), hozzáférés: 2021.01.24, <https://eac.staatsbibliothek-berlin.de/>.

¹¹ Simon Cox and Chris Little, eds., *Time Ontology in OWL*. W3C Candidate Recommendation 26 March 2020, hozzáférés: 2021.01.24, <https://www.w3.org/TR/owl-time/>.

ancienne) adatbázist.¹² A könyv címében szereplő információelmélet szót is túlzónak tartom, mivel noha kétségtelenül a népzenei adatbázisok szervezése során felbukkanó problémák megoldásának elméleti megalapozását adja, a Shannon, Weaver és követőik nevével fémjelzett információelmélet nevű tudományterület körébe tartozó kutatási témák nem képezik a kötet tárgyát. A könyv többször ejt szót algoritmusokról is, de egyet sem ismertet konkrétan. Őszintén remélem, hogy a hiányosságok felsorolása nem veszi el a szerző kedvét, inkább tovább ösztönzi őt ambiciózus programjának megvalósításában.

¹² *Répertoire de la poésie hongroise ancienne*, hozzáférés: 2021.01.24, <https://f-book.com/rpha/>. Az RPHA adatbázisszerkezet részletes ismertetését lásd Horváth Iván, *Gépeskönyv* (Budapest: Balassi Kiadó, 2006), 27–79.